

اماره مدیونیت، اصل عدم توجه ایرادات

همان طور که در شماره پیش ماهنامه قضاوت خواندید؛ اسناد تجاری در زمره اسناد رسمی یا عادی به شمار نمی آید و در حقوق تجارت ما مفهوم دوگانه ای دارند در مفهوم اعم و وسیع کلمه شامل هر سند یا نوشته ای است که معرف یا به وجود آورنده تعهدات تجاری باشد. به این تعبیر هر سندی در امر تجارت عنوان و اعتبار و کاربردی دارد و می توان آن سند را تجاری قلمداد کرد مثل برات، سفته، چک، اوراق قرضه، اسناد خزانه، اوراق سهام، بارنامه، اسناد اعتباری بانکی و غیره. اسناد تجاری در مفهوم اخص کلمه، اسنادی است با تعریف و نقش و ویژگی های آثار و مقررات خاص خود. گفتنی است این مطلب موضوع تدریس دکتر اخلاقی است که در کلاس های آموزش ضمن خدمت معاونت آموزش دادگستری استان تهران عنوان شده است. بخش دوم آن را با هم می خوانیم.

تسلیم دارد یا اگر مستأجری مال الاجاره خود را به صورت سند تجاری تأدیه کند یا شخصی از بابت قول نامه ای چکی صادر و تحویل طرف مقابل دهد چنانکه قرارداد مزبور فسخ گردد یا قبل از تحویل، مبیع تلف شود یا اصولاً احد از متعاملان فاقد اهلیت برای معامله باشند، ایراد خوانده در موارد فوق مسموع نیست چون دارنده سند تجاری فارغ از این که منبع و منشاء تعهد ناشی از چه بوده، حق دارد طلب خود را از هر یک از امضاء کنندگان سند تجاری مطالبه کند. این خاصیت را اصل عدم توجه ایرادات نسبت به اسناد تجاری گویند.

اصل غیر قابل استناد بودن ایرادات یک اصل بزرگی است. یعنی اگر چکی توسط دارنده اش جهت مطالبه ارائه شد، نمی توان نسبت به چک ایراد نمود بر اساس مقررات ژنو که اکثر کشورهای اروپایی و بعضی از آسیایی ها و آمریکای لاتین به آن ملحق شده اند، اصل عدم توجه ایرادات و وصف تجردی در آن قید شده است. اسناد تجاری به خودی خود معرف طلب دارنده

چند بر خلاف اصل کلی است. ماده ۱۹۸ آ. د. م مقرر می دارد: در صورتی که حق یا دینی بر عهده کسی ثابت شد اصل بر بقای آن است مگر آن که خلاف آن ثابت شود. در اسناد مدنی بدهکار حق دارد در قبال سند ابرازی اظهار دارد که چون علت و سبب و پیدایش دین باطل بوده یا به جهتی از جهات قانونی فسخ یا ابطال یا سلب حق گردیده مالاً سند مزبور نیز بی اعتبار است؛ ولی در مورد اسناد تجاری تعهد امضاء کننده سند تجاری در برابر دارنده سند مستقل از تعهد یا رابطه حقوقی اولیه است و تعهد پایه هر چه که باشد و هر طبعی داشته باشد، به یک تعهد برواتی تبدیل می گردد و وصف تجردی به خود می گیرد. این خاصیت تجردی اقتضاء دارد که وقتی سند تجاری به گردش در آمد و از طریق ظهنویسی به دیگران انتقال یافت، ایرادات شخصی در برابر دارنده سند قابلیت استماع نداشته باشد، مثلاً هرگاه خریدار در رابطه با قرار داد خرید و فروش یک دستگاه ماشین به جای پرداخت ثمن معامله به صورت وجه نقد، سند تجاری امضاء کند و به فروشنده

دو قلمروی مدنی و تجارت از هم جدا هستند. در قلمروی مدنی، اسناد تابع علت و سبب خود هستند بنابراین اگر به هر علتی سبب و علت آن سند از بین برود آن سند هم فاقد ارزش است چون موضوعیت خود را از دست داده بر این اساس در قلمروی مدنی اسناد طریقیقت دارند. اما در قلمروی حقوق تجارت این گونه نیست. وقتی سند تجاری امضاء شد و به جریان افتاد با زوال علت و سبب آن، باز هم سند به حیات خود ادامه می دهد، به عبارت دیگر اسناد تجاری به صرف امضاء و مبادله و گردش موضوعیت پیدا می کند و از رابطه حقوقی مجرد می شوند. (وصف تجردی) از وصف تجردی یک اصل و یک اماره استنتاج می شود: الف- اماره مدیونیت ب- اصل عدم توجه ایرادات.

در آرای صادره محاکم در خصوص اسناد تجاری عنوان می شود «سند تجاری در ید دارنده ظهور در اشتغال ذمه صادر کننده و ظهنویس دارد و اصل بر استحقاق دارنده آن بر مطالبه وجه سند است» این جمله مبین وصف تجردی است، هر

آن لذا ادعاهایی که طرفین معامله درباره معامله ای که منجر به صدور چنین سند تجاری شده است و روابط حقوقی بین امضاء کنندگان و ظهر نویسان نسبت به دیگری است.

اصل عدم توجه ایراد بر اسناد تجاری بدین معنی است که هر کسی در مقابل سند تجاری ادعایی نداشته باشد زیرا در غیر این صورت هیچ کس سند تجاری را به جای پول قبول نمی کند. در مقررات متحدالشکل ژنو که تمام کشورها آن را مدنظر قرار داده اند بیان شده اشخاصی که بر علیه آنان به مناسبت برات اقامه دعوی می شود، نمی توانند بر علیه دارنده ایراداتی که مربوط به روابط شخصی آنان با برات کش یا دارندگان قبلی برات است استفاده کنند. مگر آن که دارنده برات با تحصیل برات عمداً به ضرر بدهکار اقدام کرده باشد. این اصل در فرانسه از دکترین و رویه قضایی ناشی شد سپس در پیمان ژنو در متن منظور شده آمد و بعد تمام کشورهای که پیمان ژنو را پذیرفته اند این اصل را در قوانین خود عیناً آوردند. در حقوق تجارت ایران به این اصل تصریح نشده است؛ ولی وقتی که مجموع مواد به خصوص مواد ۲۴۹ و ۲۵۱ و ۲۳۰ و ۲۳۱ در باب اسناد تجاری می بینیم متوجه می شویم یک ردیایی از این اصل به چشم می خورد مثلاً ماده ۲۵۱ ق. ت که ناظر بر مسئولان تضامنی است مقرر داشته: هرگاه چند نفر از مسئولان برات ورشکسته شوند دارنده برات می تواند در هر یک از غرما یا در تمام غرما برای وصول طلب خود داخل شود. تا اینکه طلب خود را کاملاً وصول کند. در رأی شماره ۲۰۱ مورخ ۱۳۲۷/۲/۴ شعبه ۳ دیوان عالی کشور عنوان شده: طبق ماده ۹ قانون تجارت کسی که سفته داده است در قبال دارنده سفته مسؤول است و اعتراض و دفاع او به عنوان پرداخت به ظهر نویس وارد نیست. به موجب این رأی مقرر شده هر کس سند تجاری را امضاء کند اصل بر مدیونیت او است، هر چند آن سند تجاری در دفاتر تجاری طرف او ثبت نشده باشد زیرا عدم ثبت سند تجاری دلیل بی اعتباری و عدم اشتغال ذمه مدیون نیست. در بعضی موارد مدیون سفته، ایراد می کند که اگر من مدیون بودم باید آن را در دفتر تجاری خود ثبت می کردم چون تجار باید معاملات خود را در دفاتر خود ثبت کنند، این ایراد وارد نیست و اصل بر استحقاق دارنده سند است. در رأی تمیزی شماره ۱۹۹۲ مورخ ۱۳۲۶/۱۲/۲۹ آمده است. چکی که از طرف دارنده به نفع مدعی ظهرنویس و سپس ادعا شده است که چک بابت معامله ملکی بوده و تاریخ حقیقی آن با تاریخ مذکور در آن تفاوت دارد، این اظهارات در قبال دارنده چک که به نفع او ظهرنویسی شده با توجه به ماده ۳۱۴ قانون تجارت قابل توجه نیست. با این توضیحات باید گفت که اصل مزبور اطلاق خود را در روابط شخصی

میان طرفین بلافصل از دست می دهد لذا اگر تعهد یا رابطه حقوقی سابق که منشأ و علت صدور سند تجاری متنازع فیه شده به جهتی از جهات قانونی ساقط گردیده و یا این که پس از صدور سند موصوف به واسطه وفای به عهد و... از بین برود و یا این که سند به موجب نوشته دیگر در نزد وی به صورت امانی بوده و ایراداتی از این قبیل علیرغم اصل عدم توجه ایرادات، قابل استماع است و استثناء بر اصل تلقی می شود. البته همان طوری که بیان شد این استثناء صرفاً در مورد طرفین بلافصل و قائم مقام قانونی قهری قابل اعمال است ولی اگر سند به گردش درآمد یا به طور غیر قهری منتقل شد دیگر اینگونه ایرادات در برابر ایادی بعدی قابل استناد نیست.

نکته ای که باید اشاره کرد آن است که صدور یک سند تجاری در رابطه با یک امر حقوقی موجب زوال رابطه حقوقی نمی گردد بلکه طلب اصلی با کلیه تضمینات مربوطه تا زمان پرداخت به حال خود باقی می ماند. حسن نیت در قلمرو تجارت با حقوق غربی پیوند خورده ولی این مفهوم در حقوق تجارت ایران جا نیفتاده است فقط قانون گذار بعد از چند سال یک اشاره ای به این مفهوم کرده است. قانون صدور چک مقرر داشته: «کسی که چک پس از برگشت از بانک به وی منتقل گردیده حق شکایت کیفری نخواهد داشت.» چون دارنده با حسن نیت نیست امتیاز کیفری از او گرفته شده است مگر آن که انتقال قهری باشد. هر گاه بعد از شکایت کیفری شاکی چک را به دیگری انتقال دهد یا حقوق خود را نسبت به چک به هر نحو به دیگری واگذار کند تعقیب کیفری موقوف می شود. سؤالی که در این جا مطرح می شود این است که آیا صدور یک سند

تجاری در رابطه با یک امر حقوقی موجب زوال رابطه حقوقی است یا آن رابطه حقوقی سابق به قوت خود باقی است؟ قانون گذار فرانسه در متن قانون صراحتاً آورده تسلیم چک در مقام پرداخت و قبول آن از طرف طلب کار، موجب تبدیل تعهد نمی شود. در نتیجه طلب اصلی با کلیه تضمینات مربوطه تا هنگامی که چک پرداخت نشود، به حال خود باقی است.

در رأی که هفتاد سال پیش از دادگاه فرانسه صادر شده، اعلام گردیده است وقتی مدیون چکی به دست طلب کار می دهد بلافاصله براثت حاصل نمی کند و امر پرداخت حاصل نمی گردد، زیرا پرداخت و براثت نتیجه مستقیم وصول چک است. پس تسلیم این وسیله پرداخت به منزله

پرداخت وجه نقد محسوب نمی شود و پرداخت واقعی وقتی حاصل می گردد که وجه چک به وسیله بانک پرداخت شود پس با صدور سند تجاری رابطه حقیقی پایه به حیات خود را ادامه می دهد.

در ایران هیچ تصریحی به این موضوع نشده و تبدیل تعهد در بسیاری از مراجع مورد استناد قرار گرفته و مؤلفان حقوق تجارت نسبت به این موضوع کلاً سکوت اختیار کرده اند. ولی مؤلفان حقوق مدنی به این مسئله پرداختند به عقیده آنان پیش از صدور برات ممکن است حامل طلبی از صادر کننده برات داشته باشد.

این طلب ممکن است متفاوت باشد مانند فروش کالا، قرض و غیره... که دادن برات برای سپردن آن طلب است اما به صرف صدور برات و تسلیم آن حامل آن طلب سپرده نمی شود بلکه از راه پرداخت برات از جانب محال علیه برات، آن طلب ساقط می گردد اگر محال علیه برات، در پرداخت وجه برات تأخیر یا امتناع کند حاصل می تواند طبق مقررات عمومی تعهدات، صادر کننده را تعقیب کند یعنی بر اساس رابطه حقوقی سابق برود، دکتر لنگرودی عنوان داشته: از راه صادر کردن برات و امضاء آن برات به معنی فرد اعلی فرق ندارد چک و سفته باشد از این راه برات کش دارای یک تعهد تجاری به نفع حامل و حاملان بعدی می شود پس حامل بر اساس تئوری زوال ناپذیری روابط حقوقی از دو راه می تواند صادر کننده برات را تعقیب کند، یکی مربوط به تاریخ پیش از صدور برات

بر مبنای رابطه قبلی است و دیگری راه تعقیب ناشی از عمل صدور برات است که غالباً از دومین راه استفاده می شود که برای حامل آن آسان تر است. پس با صدور سند تجاری از هر نوعی، اصل بر این است که رابطه حقوقی پایه به اعتبار خود باقی است.

التهایه کسی که سند تجاری دارد برای وصول طلب خود یا باید از طریق سند تجاری یا از طریق رابطه حقوقی سابق اقدام کند.

از بعد از جنگ و ارتباط با کشورهای اروپایی نهضت تجارت بین الملل مطرح شده و دولت ایران شروع به پرسش کرد که چه طور می شود کشورهای کوچک مثل ترکیه و آذربایجان بیایند سرمایه گذاری کنند تا مرز ایران بیایند ولی پشت مرز بمانند طبق بررسی های به عمل آمده مشخص شد سرمایه گذاری در ایران امنیت ندارد ولی در حال حاضر قانون جلب و حمایت سرمایه خارجی که در سال ۱۳۳۴ تصویب شده بود مجدداً مطرح شد که ایران در این مورد قانون دارد، گفتند این قانون در بوته اجمال افتاده و تا به حال کسی بر

اصل عدم توجه ایراد بر اسناد تجاری بدین معنی است که هر کسی در مقابل سند تجاری ادعایی نداشته باشد زیرا در غیر این صورت هیچ کس سند تجاری را به جای پول قبول نمی کند

اساس این قانون سرمایه‌گذاری نکرده است. مدت ده سال صحبت از ارائه لایحه قانونی برای دور جدید حمایت از سرمایه‌های خارجی و داخلی مطرح شد که به مجلس ششم رفت. دومین لایحه که در دستور کار مجلس قرار گرفت لایحه سرمایه خارجی است این یکی از مسایل بزرگ حقوق تجارت است. کشور ما در گروی تأمین این هدف است که آیا می‌خواهد اقتصاد راه‌اندازی شود یا سرمایه‌گذاری صورت گیرد یا اشتغال ایجاد شود؟ بنابراین گفتند اگر شما می‌خواهید این نهضت را با سرمایه داخلی و خارجی راه‌بیاورید، شرط اول این است که سرمایه‌گذاری داخلی را تشویق کنید. دومین مسأله مهم در حقوق تجارت بین‌الملل، توسعه نرم‌افزارها و سخت‌افزارها است که انقلابی در دنیا ایجاد کرده و توجه تمام کشورها را معطوف خود کرده است. هندی‌ها صادرکننده مغزهای نرم‌افزاری هستند و آمریکا سالانه چند متخصص نرم‌افزار کامپیوتری را از هند جذب می‌کند. در ایران از برنامه‌های کامپیوتری تقلید کرده‌اند. در مجلس ششم لایحه دومی که مطرح شد. لایحه قانونی حمایت از نرم‌افزارهای رایانه‌ای که یک رکن عمده تجارت بین‌المللی را تشکیل می‌دهد. پنج سال است چهره تجارت با یک مسأله دیگر عوض شده و در حال حاضر وسیله ارتباطی تجارت الکترونیکی است و اکثر کشورهای

پیشرفته از جمله کشورهای جنوب شرقی آسیا مواد تجارت‌شان را بر اساس تجارت الکترونیکی بنا نهاده‌اند. چند سال پیش در آمریکا کنگره امضاهای الکترونیکی را هم تصویب کرده که دیگر احتیاجی به فرستادن پیام نیست. از طریق دیجیتال

مبادله معاملات میلیاردی انجام می‌شود. قانون ثبت علائم و اختراعات که در سال ۱۳۱۰ به تصویب رسید، در سال ۱۳۳۷ آیین‌نامه اصلاحی آن تنظیم گردید. در سازمان ملل متحد سازمانی به نام سازمان جهانی مالکیت‌های معنوی که متولی امر مالکیت‌های معنوی و صنعتی است، وجود دارد. این سازمان به ایران پیشنهاد کرده اگر می‌خواهد وارد جرگه تجارت بین‌المللی بشود باید به این سازمان ملحق شده و الگوهای آن را نیز بپذیرد. عدم الحاق به این کنوانسیون یعنی عدم مجازات استفاده‌کنندگان غیر قانونی از علائم، اختراعات، طرح‌های صنعتی، نرم‌افزارها و غیره... است و به دنبال این امر یک لایحه‌ای برای الحاق به سازمان مذکور در مجلس پنجم مطرح شد که مورد موافقت قرار نگرفت. از سوی دیگر فتوای شرعی هم وجود دارد که منعی برای

حمایت از اختراعات وجود ندارد... پیش‌نویسی در دست تنظیم قرار گرفته که عنوان آن حمایت از اختراع و طرح‌های صنعتی است. ایران به جهت حمایت از نرم‌افزارها و طرح‌ها و اختراعات می‌خواهد به این سازمان ملحق شود اگرچه وقتی این ایده زمانی بیشتری قوت گرفت که ضرر و زیان ناشی از عدم الحاق به سازمان مربوطه برای کشور ایجاد شد. ایران بعد از نفت و خاویار بزرگ‌ترین رقم صادراتش مربوط به فرش است اما در حال حاضر فرش از صحنه تجارت دنیا خارج شده، چون نقشه‌های طرح‌های اصیل ایرانی را هندی‌ها، پاکستانی‌ها و دیگر کشورها گرفتند و فرش‌هایی به بازار فرش روانه کرده‌اند که هیچ فرقی با فرش‌های ایرانی ندارد حتی ارزان‌تر است و دلیل این امر عدم عضویت ایران در سازمان جهانی مالکیت‌های معنوی است. از این حیث تقلیدهای انجام شده مسأله‌ای نیست و حمایت از این وقایع و صادرات را منوط به کنوانسیون دانسته. در رابطه با مالکیت‌های معنوی و صنعتی و حقوق مؤلفان ما باید گام‌های بزرگی برداریم. کشوری که عضو سازمان تجارت جهانی نیست از نظر اقتصادی نیز ضعیف است. ۱۵ سال است مقامات اقتصادی در ایران مشغول بررسی الحاق ایران به این سازمان بودند. ایران باید تعدادی از کنوانسیون‌های مربوط به حقوق مالکیت‌های معنوی، صنعتی را بپذیرد

باشد تا بتوانند عضو سازمان جهانی مالکیت صنعتی شود. وقتی خارجی برای سرمایه‌گذاری وارد ایران می‌شود جهت تنظیم قرارداد با دو موضوع روبرو می‌شود که یکی دادگاه‌های ایران و دیگری قانون حاکم است و

مخالفت می‌کنند. هم‌اکنون همه کشورها در امر سرمایه‌گذاری به داوری مراجعه می‌کنند و به همین منظور قانون داوری تجاری بین‌الملل را مورد تصویب مجلس قرار گرفت. بر اساس الگوی کمیسیون تجارت بین‌الملل سازمان ملل متحد در امر تجارت بین‌الملل الگوها، یا قوانین نمونه صادر می‌کند تا کشورها از آن قوانین الهام بگیرند و امر تجارت بین‌المللی را یکسان و تسهیل کنند قانون داوری تجارت بین‌الملل ایران نیز بر مبنای همین کمیسیون استوار شده است. در تمام دنیا می‌گویند کسی که سرمایه می‌آورد، قانون خودش را برای سرمایه‌مدنظر قرار می‌دهد، به خصوص سازمان‌های بین‌المللی.

دولت ایران در هر سه برنامه از خصوصی‌سازی دفاع کرده که متأسفانه با توجه به موانع موجود، این مسأله تحقق پیدا نکرد. سرمایه‌گذاری در ایران

هم‌اکنون همه کشورها در امر سرمایه‌گذاری به داوری مراجعه می‌کنند و به همین منظور قانون داوری تجارت بین‌الملل مورد تصویب مجلس قرار گرفت

در غالب شرکت‌هایی انجام می‌شود که می‌گوئیم شرکت‌های مشارکتی (OVC) یعنی طرفین ایرانی و خارجی نسبت به سهامی که می‌گذارند با هم شرکت مشترکی ایجاد می‌کنند که این یکی از ابزارهای نوین تجارت بین‌الملل است. یکی از دیگر قراردادهایی که در تجارت بین‌الملل رایج است و توجه ایران را به خود جلب کرده قرارداد (BUT) است قراردادهایی که می‌گویند بساز، راه‌بیاور، منتقل کن. الان در ایران شرکت‌های نفتی پروژه‌هایی را که اجرامی‌کنند بر اساس بیع متقابل بر اساس (BUT) است یعنی سرمایه‌گذاری می‌کنند و می‌سازند و راه‌اندازند پس از دریافت سود خود، آن را تحویل ایران می‌دهند. به علاوه شیوه‌های جدید پرداخت از جمله اعتبار نامه‌های تجاری، کارت‌های اعتباری و پرداخت‌های الکترونیکی که با امضا‌های الکترونیکی انجام می‌شود، وسیله پرداخت را در صحنه بین‌المللی آسان کرده است ما برای جلوگیری از تقلید باید به یک چیزی استناد کنیم شما می‌توانید به سازمان مالکیت جهانی شکایت و سازمان مالکیت جهانی می‌تواند از طریق این سازمان جلوی تقلید را بگیرد و از مزایای آن برخوردار شود. این در حالی است که به کنوانسیون پاریس که در رابطه با علائم تجاری و اختراعات است ملحق شده‌ایم. علاوه بر این کنوانسیون، یک کنوانسیون بزرگ دیگری که قدمت آن به همان کنوانسیون می‌رسد تحت عنوان کنوانسیون برن وجود دارد که در مورد حقوق مالکیت معنوی و حقوقی مؤلفان و مصنفان است. ما اگر با تأخیر به این کنوانسیون ملحق شویم، باید برای استفاده از آثار خارجی پول بدهیم زیرا کشور ما بیشتر استفاده‌کننده از آثار خارجی است تا این که صادرکننده آن‌ها باشد. مثلاً کتاب‌های خارج را بدون رعایت حقوق مؤلف ترجمه کنیم. ما بر اساس گات وارد سازمان تجارت جهانی شدیم و باید مقررات گات را رعایت کنیم. سؤالی که مطرح می‌شود این است که آیا ایران دارای افراد آگاه به مسایل بین‌المللی است که هنگام عقد متضرر نشود و سود کشور را به ارمغان بیاورند؟ ما در چند سال اخیر با تجارت بین‌الملل آشنا شدیم بر همین اساس به علت عدم اطلاع، با قراردادهایی مواجه می‌شویم که رعایت حقوق کشور نشده است.

در مورد بیع متقابل BUY BACK شرکت‌های نفتی که به ایران آمدند، قراردادهایی در زمینه پارس جنوبی و آزادگان بر اساس بیع متقابل منعقد کردند که به موجب آن شرکت‌های نفتی و گازی یا تکنولوژی خود، بهره‌برداری نفت و گاز را استخراج و به فروش برسانند و از محل فروش، سرمایه‌های خود را به اضافه سودی که تعیین شده، تأمین کنند که هم‌اکنون می‌شود نسبت به این قراردادها تجدیدنظر کرد.